

Anadolu ve Türk Kültüründe Ardıç Ağacı

Ölen ama ayakta kalan mağrur kahramanların sembolüdür ardıç ağacı. Ardıç kelimesinin de bu özelliklerden dolayı, "arda kalan, yok olmayan" anlamında oluştuğu düşünülmektedir.

Anadolu'da "Dağların kadısı katrandır." sözüyle ardıç ağacı, yargıçlara ve sorgulama yetkisi olan kudretli insanlara benzetilir. Bu benzetme, aslında ardıç ağacı ile ilgili binlerce yıllık kültürel birikimin bir sonucudur.

Günümüzden 10.000 yıl öncesine dayanan neolitik Çatalhöyük evleri, ardıç ağacından

Yazı: Hasan Torlak - htorlak@hotmail.com
Fotoğraflar: Faruk Akbaş

yapılmıştır. Anadolu neolitik çağ yerleşmelerindeki evlerin ortasında, ağaçtan büyük bir direk bulunurdu ve bu direk, evin çatısını ayakta tutardı. Son yapılan araştırmalar sonucunda, bu ana direğin sadece evi tutmadığı aynı zamanda evin merkezindeki Tanrı'yı temsil ettiği öne sürülmektedir. Dolayısıyla ardıç ağaçları, neolitik çağda Tanrı'yı sembolize ederdi. Tanrı'nın en önemli özelliklerinden biri de

yargılama olduğuna göre, günümüz Anadolu düşüncesinin kökeninin neolitik çağa kadar uzandığı görülür. Neolitik çağ evlerinin ortasında yer alan kutsal orta direğin altına, aynı zamanda ölen ataların kemikleri gömülürdü. Kalkolitik çağlarda mezarlar yerleşim yeri dışına çıktığında, ardıç ağaçları da bu mezarların başına dikilmiş olmalıdır.

Hititlerin en özel ağaçlarından biri de ardıç ağaçlarıydı. Hitit Kralı Arnuvanda'nın anıtmezarının başına, her zaman yeşil kalan bir ardıç ağacının dikildiği bilinmektedir. Aynı gelenek Osmanlı döneminde efe mezarlarında da uygulanmış, ölen efenin mezarının başına ardıç ağacı dikilmiştir. Bitkisel sürekliliğin kültürel sürekliliği beslediğinin en önemli kanıtını, ardıç

ağacının her dönemde mezar yapımlarında kullanılması ve önder nitelikli kişilerin mezarlarına dikilmesi göstermektedir. Aynı şekilde kaybolması kıtlığa neden olan Hitit Bitki Tanrısı Telipinu bulunduğu, Telipinu'nun önünde hep yeşil kalan bir ardıç ağacı dikilmekteydi. Dolayısıyla kıtlık sona erip Hitit ülkesine bolluk ve bereket geldiğinde, Hitit insanının Telipinu'yu temsil eden heykel ve tapınakların önüne ardıç ağaçlarını dikmiş olması muhtemeldir. Görüleceği

üzere ardıç, binlerce yıldan beri Anadolu'da tanrıların, imparatorların ve kahramanların sembolüdür. 2009 yılına kadar Anadolu'da endemik ardıçlar bulunamamasına rağmen 2007 yılında Manisa'nın Sipil Dağı Millî Parkı'ndan müjdeli bir haber geldi; endemik Sipil Dağı ardıcımız *Juniperus oxycedrus subsp. oxycedrus var. spilianus*, dağın 800-1400 metreleri arasında keşfedildi. Efe ve zeybek yatağı Ege'ye ve Sipil Dağı'na çok yakışmıştır yakışıklı ardıcımız.

MÖ 13. yüzyılda, Hititlere bağlı Kargamış'ın Kralı İni Teşup, Ugarit Kralı'na yazdığı mektupta ondan iki tane ardıç ağacı istemektedir. Acaba bu ardıçlarla kral ne yapacaktı? Belki bu ağaçtan ilaç, belki dinsel tören için tütsü, belki de odunundan mezar yapılacaktı. Ardıç ağaçlarının niçin talep edildiği Hitit tabletinde belirtilmiyor ancak ardıç ağacının krallık yazışmalarına konu olabilecek kadar önem verilen bir ağaç olduğu, bu yazışmadan ortaya çıkmaktadır. Hititler ayrıca ardıç ağacının meyvesinden ilaç elde etmişlerdir.

Kullanım alanları göz önünde tutulduğunda ardıç ağaçları, antik Anadolu uygarlıkları ve efe kültürünün ortak bitkilerinden biridir. Efe öldüğünde, baş ve ayak ucuna ardıç dalları konarak ateşler yakılırdı; ayrıca efenin mezarının başına da ardıç ağacı dikilirdi. Frig ve diğer Anadolu uygarlıklarında da ardıç, mezar yapımında kullanılan çok önemli bir ağaçtı. Frig tümülüslerinde, genellikle ardıç ağacıyla kaplanmış mezar odaları yapılırdı. Frigler, ardıçtan mobilya malzemesi de yapmışlardır. Gerçekten de ardıç türlerimizin insanı çarpan çok etkili bir kokusu vardır, özellikle yağmurlu havalarda kokuları belirgin bir şekilde artar. Bu kokularından dolayı yerli ardıç türlerimizden *Juniperus foetidissima*, "kokulu ardıç", "yağ ardıç" olarak adlandırılır ve Ege Bölgesi'nin alpin alanlarında yetişir (foetidissima=keskin kokulu). Ardıç kokusu, mezarın yanından geçen kişiye, mezarda yatanı hatırlatma, ölen kişinin anılmasını sağlama gibi bir işlev görüyor olmalıdır. Kokulu ardıç, 2000 metreden daha yüksek rakımlarda yetişebilir. Ölen efelerin de dağların zirvelerine gömülüp başuçlarına ardıç ağacı dikilmesi, efenin söz konusu ağaçla özdeşleştirildiğini göstermektedir. Osmanlı döneminde de mezarlıklara kokulu ağaç

ve bitkiler ekilmesi yaygın bir gelenektir. Günümüz Anadolu insanı da ardıç ağaçlarını hâlâ mezarların başına dikmektedir.

Ardıç ağacının ölen kişilerin mezarının başına dikilmesinin sembolik anlamının temelinde, ardıç ağacının biyolojik özellikleri yatar. Ardıç ağaçları, öldükten sonra da yüzyıllarca çürümeden ayakta kalırlar. Örneğin *Juniperus foetidissima*, öldükten sonra da dikili ve kuru olarak 300 yıldan fazla yıkılmadan ayakta kalabildiği gibi, devrildikten sonra da 100 yıldan daha fazla çürümeden kalabilir. Bu özelliği ile yağ ardıç (kokulu ardıç), bulunduğu ekolojik bölgenin en uzun yaşayan, öldükten sonra da varlığını en uzun süre devam ettiren ağacıdır. Bu biyolojik özellikleri dolayısıyla ardıç ağaçları, ölen insanların yok olmadıklarını ve ayakta durduklarını sembolize eder. Yitip giden ve unutulması istenmeyen mücadeleci insanların mezarları başına ardıç ağacı dikilmek suretiyle, ardıcın yaşarken ve ölüp kurduktan sonra 500 yıla yakın çürümemesi özelliği, mezarda yatan kişiye özgülenmiş olmaktadır. Ölen ama ayakta kalan mağrur kahramanların sembolüdür ardıç ağacı. Ardıç kelimesinin de bu özelliklerden dolayı, "arda kalan, yok olmayan" anlamında oluştuğu düşünülmektedir.

Orta Asya Türk mezarlarına da ardıç ağacı dikilmesi bir gelenektir. Orta Asya Türk lehçelerinde ardıca, "arçan", "arçın", "ardaç", "arça" ve "ardıç" gibi adlar verilmektedir. Dolayısıyla ardıç ağacının ismi, öz Türkçedir. Ardıç, bütün Türk dünyasında sevilen ve saygı duyulan bir ağaçtır. Ardıç, ateşle yapılan temizlemeyi ve aynı zamanda kötü ruhların kovulmasını sembolize eder. Yakut Türkleri, ardıcı kutsal bilirlir; bu yüzden ev, ahır ve diğer yerleşim yerlerini ardıç ile tutsülerler. Şeytana ve her türlü kötülüğe karşı ardıç tutsüsü yapılır. Altay Türklerinde, bir eve hastalık geldiğinde ardıç tutsüsü yapılmaktadır. Tutsü için ardıç budağı alacak kişinin son bir yıl içinde yakını ölmemiş olmalı, temiz olmalı, kadın ise hamile olmamalıdır; ayrıca ardıca giderken içki götürülmemeli, ardıcın yanına arabayla veya atla değil yaya olarak gidilmelidir. Ardıç dalı alınmadan, ağaca çaput bağlanmalıdır. Ardıç ağacından dalı için izin alınmalıdır, silah bulundurulmamalıdır; ardıca

giderken başka bitki ve çiçek koparılmamalı, kuş yuvası bozulmamalıdır. Bunlara uyulmazsa ardıcın yardım etmeyeceğine inanılır. Altay Türkleri, dağ geçitlerinden geçerken ardıç ağacından bir dal yakarak tutsülerler ve kötü ruhları kovdukları için rahatça yollarına devam ederler. Kazak Türklerinde de kötü ruhları ve hastalıkları kovmak için bebek beşiği ve ikamet alanları ardıçla tutsülenmektedir.

Anadolu'da olduğu gibi Afyon ilimizde de ardıç ağaçlarının dağlara Tanrı tarafından dikildiği inancı vardır. Ardıç budağının kesilmesi ya da koparılması yasağı, Anadolu'da yaygındır. Erzurum, Çat'ta yer alan bir ardıcın dallarını koparanların zarar göreceğine inanılır. Yöre halkı bu ağacın bayılma hastalığı olan çocuklara şifa verdiğine inanır. Sivas, Divriği'de, bir ardıca yağmur duası için gidilir, altında kurbanlar kesilir. Anadolu'da ardıç, kaşıntı ve uyuz hastalığının tedavisinde kullanılır; bunun için ardıç katranı içilir. Siğil tedavisi amacıyla Divriği dolayında bir ardıca, siğil sayısı kadar çivi çakılır. Kar fazla yağdığına karın kalkması için de ardıç ağacına yalvarıldığı ve ondan "kabayel" yollamasının istendiği belirtilmektedir.

Hititlerden bu yana Anadolu insanı, ardıç ağaçlarından hastalıkları için halk ilacı üretmiştir. Günümüzde katran ardıcı (*Juniperus oxycedrus*), Balıkesir'de mide hastalıkları ve bronşit tedavisinde; Elazığ yöresinde böbrek taşı ve kumunun düşürülmesinde; Denizli ilinin Buldan ilçesinde saçkıran ve nefes darlığında kullanılmaktadır. Bodrum yöresinde *Juniperus phoenicia*'dan romatizma, ülser, ishal ve mide, bağırsak ağrılarına karşı ilaç yapılır. Yine aynı yörede andız olarak da isimlendirilen *Juniperus drupacea*'dan, idrar yolları, prostat ve çivi yaralarına karşı ilaç yapılır. Andız ağacından ayrıca andız pekmezi yapılmaktadır. Adı ardıç veya cüce ardıç olarak bilinen ve yaprakları hoş kokulu olan *Juniperus communis*'in kozalakları, yemeklerde baharat, ayrıca ardıç rakısına güzel koku kazandırmakta kullanılır. Akşamcılarımızdan, ardıç rakısı tutkunlarına bir sorumluz var; kaçınıcı kadehten sonra kendinizi neolitik çağ tanrısı, Hitit imparatoru veya Ege'nin efesi gibi görmeye başlıyorsunuz?